Open Access tijdschriften: Van droom naar daad.

Bas Savenije

Gepubliceerd in: Informatie Professional 9(3) pp 16-19

Inleiding

Het traditionele wetenschappelijke tijdschrift heeft zijn oorsprong in het jaar 1665. In dat jaar verschenen de eerste wetenschappelijke tijdschriften: Journal des Scavants en Philosophical Transactions. Een belangrijke reden voor de oprichting van deze tijdschriften was de wens van wetenschappers met elkaar te kunnen communiceren over hun resultaten: het boek had hiervoor een te lange productietijd en correspondentie via brieven was nogal bewerkelijk.

Nu, ruim drie eeuwen later, moeten we echter constateren dat het wetenschappelijke tijdschrift zijn rol als communicatie-instrument heeft verloren heeft. Dat heeft een aantal oorzaken, waarvan ik hier de twee belangrijkste noem (Savenije, 2002).

De eerste oorzaak is de traagheid. Er kan soms wel meer dan een jaar voorbij gaan tussen de datum waarop een auteur een publicatie inlevert en de datum van daadwerkelijke publicatie.

De tweede belangrijke oorzaak is de prijs. De abonnementsprijzen van wetenschappelijke tijdschriften vormen een aanzienlijke barrière voor de toegankelijkheid van wetenschappelijke informatie. In de periode 1986 – 2000 steeg de prijs van de wetenschappelijke tijdsschriften gemiddeld met 226 %. In dezelfde periode stegen de uitgaven van de wetenschappelijke bibliotheken in de VS met 192 %. De Amerikaanse Consumer Price Index daarentegen steeg maar met 57%. Dit had onder meer tot gevolg dat het aantal tijdschriftabonnementen daalde met 7%. Maar ook het aantal aangeschafte monografieën daalde hierdoor met 17% (Case, 2001).

De situatie is niet verbeterd door het grote aantal fusies en overnames dat de afgelopen decennia heeft plaatsgevonden in de uitgeverswereld. Onderzoek heeft aangetoond dat de schaalvoordelen daarvan niet ten goede komen aan de consument, integendeel: veelal leiden fusies tot prijsstijgingen (McCabe, 2001).

Traditioneel was de toegevoegde waarde van uitgevers het kwaliteitsoordeel en de distributie. De toegevoegde waarde van de distributie door uitgevers kan, nu de communicatiemogelijkheden dankzij internet gigantisch zijn verbeterd, sterk worden betwijfeld. Wetenschappers communiceren primair met elkaar via internet en verspreiden zelf hun publicaties aan hun collega's. Het kwaliteitskeurmerk vormt echter nog wel een belangrijke reden voor het bestaan van traditionele wetenschappelijke tijdschriften. De kwaliteit van wetenschappers en onderzoeksgroepen wordt vaak bepaald aan de hand van de tijdschriften waarin zij publiceren. Soms is het financieringssysteem zelfs op dit soort gegevens gebaseerd.

Wetenschappers voelen zich daarom afhankelijk van het bestaande systeem. Als auteur,

maar dientengevolge ook als lezer. Vanuit het oogpunt van de lezer heeft ieder tijdschrift een monopolie: je kunt niet zomaar een duur tijdschrift inruilen voor een goedkoper.

Een recent onderzoek in de UK van het Office of Fair Trading concludeerde dan ook: We believe that there is evidence that the market for STM journals may not be working well. (Office of Fair Trading, 2002).

Open access

De afgelopen jaren is de universitaire gemeenschap zich in toenemende mate bewust geworden van deze problemen. Mede daardoor zijn er in de academische gemeenschap initiatieven gestart om het traditionele model van wetenschappelijk publiceren te vernieuwen. Deze vernieuwing is vaak niet alleen technologisch, er worden ook andere business modellen verkend.
De achterliggende gedachte daarbij is dat de resultaten van wetenschappelijk onderzoek beter toegankelijk moeten worden. In een aantal van deze initiatieven spelen bibliotheken een rol als dienstverlener. Doelstellingen als de verspreiding van wetenschappelijke informatie en verbetering van de toegang tot deze informatie sluiten immers goed aan bij de missie van wetenschappelijke bibliotheken. Daar waar commerciële uitgevers de voordelen van e-publishing vooral lijken te zien in de mogelijkheid hun winsten te vergroten, concentreren bibliotheken zich op de verbetering van de toegankelijkheid.

Vaak is Open Access een doelstelling van deze nieuwe initiatieven. Open Access richt zich op het slechten van een tweetal barrieres in wetenschappelijke communicatie: de hoge prijzen en de beperking in het gebruik van de wetenschappelijke informatie in de vorm van copyright bepalingen of licentievoorwaarden.

Er is sprake van een Open Access publicatie als de publicatie tenminste voldoet aan de volgende twee voorwaarden. Zie: BioMed Central Open Access Charter.

1. The author(s) and copyright holder(s) grant(s) to all users a free, irrevocable, worldwide, perpetual right of access to, and a license to copy, use, distribute, transmit and display the work publicly and to make and distribute derivative works, in any digital medium for any responsible purpose, subject to proper attribution of authorship, as well as the right to make small numbers of printed copies for their personal use.
2. A complete version of the work and all supplemental materials, including a copy of the permission as stated above, in a suitable standard electronic format is deposited immediately upon initial publication in at least one online repository that is supported by an academic institution, scholarly society, government agency, or other well-established organization that seeks to enable open access unrestricted distribution, interoperability, and long-term archiving.

Als we kijken naar Open Access initiatieven herkennen we twee duidelijke strategieën die verschillend maar wel degelijk complementair zijn:

1. Open Access Tijdschriften: dit zijn tijdschriften zonder abonnementsprijs of prijs voor online access.
2. Self archiving: wetenschappers archiveren hun publicaties in open toegankelijke digitale archieven (repositories). Dit heeft er onder meer te geleid dat op dit moment vele universiteitsbibliotheken in de wereld bezig zijn een zgn. institutional repository op te zetten: een digitaal archief van alle wetenschappelijke publicaties van de universiteit, open toegankelijk voor iedereen. In Nederland doen alle universiteitsbibliotheken hier aan mee in het kader van het DARE project.

Over de achiverings-strategie heeft Leo Waaijers recent een artikel in de Informatie Professional geschreven (Waaijers, 2004). Dit artikel beperkt zich daarom verder tot de Open Access tijdschriften.

Open Access tijdschriften
Op dit moment zijn er tenminste 1380 Open Access tijdschriften met "peer review", een systeem van kwaliteitsbeoordeling door wetenschappers. Een goed overzicht van deze tijdschriften kan worden gevonden in de Directory of Open Access Journals (DOAJ), onderhouden door de Universiteitsbibliotheek van Lund in Zweden.

Essentieel voor het opzetten van een Open Access tijdschrift zijn:

- Een redactie, verantwoordelijk voor de content (kwantiteit en kwaliteit),
- Een service provider, verantwoordelijk voor de infrastructuur (voor opslag, ontsluiting en distributie), marketing en andere diensten.
- Een businessmodel: hoe worden de inkomsten verworven om de kosten te dekken?

Veelal zijn de tijdschriften het initiatief van één of meer wetenschappers, die vervolgens technische ondersteuning betrekken bij een bibliotheek, computercentrum of universitaire uitgeverij.
Een voorbeeld van een tijdschrift dat is ontstaan als een soort eenmansactie en dat daardoor zeker in de eerste fase sterk afhankelijk is van de oprichter is Electronic Transactions on Artificial Intelligence (ETAI), opgericht door Erik Sandewall van de Universiteit van Linköping.
Er zijn ook tijdschriften die worden opgezet op initiatief en met steun van een aantal onderzoekinstellingen. Een voorbeeld daarvan is het International Journal of Integrated Care (IJIC). Dit tijdschrift is tot stand gekomen met steun van de medische faculteiten van de Universiteiten van Utrecht en Groningen en de faculteit Gezondheidswetenschappen van de Universiteit van Maastricht. (www.ijic.org). Ter ondersteuning van initiatieven uit de wetenschappelijk wereld is er een toenemend aantal universitaire E-presses. Een voorbeeld hiervan is Igitur dat een onderdeel is van de Universiteitsbibliotheek Utrecht.
Een andere wijze van ontstaan van tijdschriften zien we bij de Public Library of Science. PLoS is begonnen als een beweging van wetenschappers die een verklaring ondertekenden dat al hun publicaties zes maanden na het verschijnen in een tijdschrift on

line open toegankelijk zouden moeten zijn. Inmiddels is PLoS dankzij een forse subsidie uitgever van een tweetal Open Access tijdschriften op het gebied van de biologie en de geneeskunde.
Maar er zijn ook commerciële uitgeverijen met Open Access tijdschriften. De bekendste daarvan is BioMed Central.

En interessant aspect van Open Access tijdschriften is de wijze waarop ze worden gefinancierd. Ze hebben gemeenschappelijk dat de lezer niet hoeft te betalen. Maar dat wil natuurlijk niet zeggen dat er geen kosten mee gemoeid zijn.
Er is op dit moment sprake van een aantal alternatieve financieringsmodellen die afzonderlijk maar ook in combinatie (kunnen) voorkomen.

- Publication fee: de auteur of zijn instelling betaalt om zijn artikel gepubliceerd te krijgen. Voorbeelden hiervan zijn New Journal of Physics ($ 500), BioMed Central ($525) en de Public Library of Science ($ 1500).
- Peer review fee: de auteur of zijn instelling betaalt voor peer review, omdat peer review kan worden gezien als dienst aan de auteur of zijn instelling.
- Institutioneel lidmaatschap: een instelling betaalt om voor zijn medewerkers het recht te kopen om in een tijdschrift te publiceren. BioMed Central hanteert dit model; de Public Library of Science ook, zij het als een korting op de publication fee voor auteurs.
- Instellingen als sponsor: een organisatie betaalt (een deel van) de kosten van een tijdschrift vanwege de uitstraling die dit heeft voor de organisatie. Een voorbeeld hiervan is het tijdschrift Ars Disputandi, waarvan de kosten (in natura) voor een groot deel worden gedragen door de faculteit Godgeleerdheid van de Universiteit Utrecht.
- Tenslotte zijn er natuurlijk inkomstenbronnen als subsidies (al dan niet tijdelijke) en advertenties.

Het is meermalen betoogd: het is niet zo moeilijk om een nieuw business model te bedenken voor wetenschappelijke communicatie. Moeilijker is de overgang van het huidige model naar dat nieuwe model te realiseren. Men kan zich bijvoorbeeld nauwelijks voorstellen dat een uitgever als Elsevier Science van het ene moment op het ander overgaat op het model van Publication fee. De dynamiek daarvan is voor hen onvoorspelbaar en de angst voor omzetverlies maakt een dergelijke overstap dan ondenkbaar.
David Prosser, de directeur van SPARC Europe, heeft een scenario beschreven waarin een geleidelijke overgang mogelijk is (Prosser, 2003).
Stel er is een tijdschrift dat uitsluitend als papieren tijdschrift verschijnt. De eerste stap is dat het wordt uitgebreid met een elektronische versie, alleen toegankelijk voor abonnees. Vervolgens zijn er voor de auteurs van wie artikelen worden geplaatst, twee opties.

- Ze betalen een publication fee en de elektronische versie is online voor iedereen beschikbaar. Dat heeft meerwaarde voor de auteur omdat onderzoek heeft uitgewezen dat publicaties die gratis online beschikbaar zijn vaker worden geciteerd (Lawrence, 2001).

- Ze betalen geen publication fee en in dat geval is de online versie alleen beschikbaar voor degenen die een abonnement op de print versie hebben.

De abonnementsprijs daalt naarmate meer auteurs een publication fee betalen.
De uitgever maakt de voordelen van Open Access versie voor de auteur expliciet zichtbaar, bijvoorbeeld door analyse van het aantal citaties.
Er wordt bovendien druk uitgeoefend op instanties die onderzoek subsidiëren, om de publicatie (die kan worden gezien als de laatste fase van het onderzoeksproject) ook te subsidiëren.

Evaluatie
De bekendheid van en de steun voor Open Access nemen gestaag toe.
In 1997 richtte een aantal grote wetenschappelijke bibliotheken in de Verenigde Staten SPARC op dat zich ten doel stelde de concurrentie op het gebied van wetenschappelijk uitgeven te versterken. SPARC heeft zich inmiddels ontplooid als een katalysator en een forse steun voor de Open Access beweging (Savenije, 2004). Sinds enkele jaren is er ook een Europese tak, SPARC Europe.
Veel steun (ook financieel) komt van het Open Society Institute van de bekende geldschieter George Soros.
In toenemende mate leggen onderzoekinstellingen en subsidiegevers verklaringen af om Open Access te bepleiten. Een bekend voorbeeld is de Berlin Declaration, onder meer ondertekend door de KNAW en SURF.
Deze verklaring roept onderzoekers op om hun publicaties en onderzoekdata via repositories vrijelijk op het internet ter beschikking te stellen. Andere belangrijke ontwikkelingen zijn de reeds genoemde DOAJ en het Open Access Initiative (OAI) dat werkt aan internationale standaards voor de interoperabiliteit van repositories.

Ook in de politiek komt steeds meer aandacht voor Open Access.
In het Verenigd Koninkrijk heeft een parlementair onderzoek plaatsgevonden naar het traditionele model voor wetenschappelijk publiceren, resulterend in een aantal aanbevelingen voor subsidiërende organisaties.
Onder meer wordt bepleit dat subsidiërende organisaties eisen dat onderzoekers het copyright op hun publicaties niet afstaan en dat ze deze publicaties deponeren in een repository. Ook zouden subsidiërende organisaties in hun subsidie een bedrag moeten opnemen voor een publication fee van een Open Access tijdschrift.
In de Verenigde Staten wordt bepleit dat alle medisch onderzoek dat gefinancierd is met belastinggeld open toegankelijk moet zijn.

Welk beeld dringt zich op als we nu de balans opmaken? Zijn we werkelijk op weg naar een omwenteling in de wetenschappelijke uitgeefwereld?
Enerzijds moeten we constateren dat het tempo van veranderingen in het wetenschappelijk uitgeven traag is. Daar staat tegenover dat de verschillende initiatieven wel degelijk een cumulatief effect hebben: er ontstaat momentum.
Zoals vaker is het een kwestie van perspectief: Is het glas half leeg of half vol? (Crow, 2004)
Er zijn argumenten die in de richting wijzen van een half leeg glas: de consolidatie van

commerciële uitgevers, hun nog steeds forse winsten, de prijsstijgingen. En Elsevier Science karakteriseert Open Access nog steeds als “a lot of noise”.
Maar de tijd lijkt rijp voor verandering. Er zijn in toenemende mate financiële problemen voor universiteiten en bibliotheken en het aantal fusies en overnames in de wereld van wetenschappelijke uitgevers trekt steeds meer aandacht van regulerende instanties.
En daarom kan het glas ook als half vol worden gezien: een toenemend bewustzijn bij wetenschappers, toenemende publiciteit, waarschuwingen van financiële analisten die Open Access als een dreiging beginnen te zien voor de traditionele uitgeefwereld, toenemende aandacht van overheden.
Zoals gezegd, het blijft een kwestie van perspectief. Maar wie nog steeds sceptisch is, raad ik aan een blik te werpen op de Timeline of the Open Access movement: een uitgebreid overzicht van landmark events in de geschiedenis van Open Access, van 1966 tot heden.
Een kleine greep uit de lange lijst:

- 1999: The Open Archives Initiative (OAI) is launched.
- July 19, 2000: BioMed Central published its first free online article.
- October 31, 2002: DARE launched by the Dutch government.
- January 27, 2004: The entire editorial board of Les cahiers du numérique resigned in order protest the journal's high price and limited online access policy.

Van droom naar daad, dus.

Referenties.

Case, Mary M. (2001). Scholarly Communication. A system in crisis.” Pittsburgh Conference 2001.
Crow, Raym (2004). Half full: The Improving State of Scholarly Publishing. Presentation at the 3rd Workshop on the Open Archive Initiative. Geneva, February 12-14, 2004. **(Zie: Agenda voor presentaties)**
Lawrence, Steve (2001). Online or invisible? Nature 2001, 411.
McCabe, Mark (2001). The Impact of Publisher Mergers on Journal Prices: Theory and Evidence. The Serials Librarian 40, pp. 157-166.
Office of Fair Trading (2002). The Market for Scientific, Technical and Medical Journals. September 2002.
Prosser, David (2003). From Here to There: A Proposed Mechanism for Transforming Journals from Closed to Open Access. Learned Publishing, 16 (3).
Savenije, Bas (2002). Who pays the Ferryman? About new models for scientific communication. In: Raf Dekeyser (ed.) (2004). Proceedings of the International Symposium “Science & Engineering Libraries for the 21st Century”.
Savenije, Bas (2004). The SPARC initiative: a catalyst for change.” LIBER Quarterly, 14 (3/4).
Waaijers, Leo (2004). Van ‘library’naar ‘libratory’. Informatie Professional 8(10), 20-23.